

A POKOL KIS KÉK VIRÁGAI

A május hónap az irodalomban is Amor jegyében telt el. Roger Peyrefitte, a korábbi regényei alapján (Les Ambassades, stb.) botrányos szerelmi históriák krónikásaként elkönyvelt író, új könyvében — L'exilé de Capri (Capri száműzöttje) — arról a meddő szerelmi szenvedélyről fest képet, amit Jean Cocteau a könyv előszavában „a pokol kis kék virágainak” nevez. Peyrefitte szereti adatait közvetlenül az életből meríteni, volt is elég baja emiatt a világi és egyházi hatalmaikkal. Robert Kemp a Nouvelles Littéraires májusi számában a Capri száműzöttjét a homoszexualizmus gothaj almanachjának nevezi. Az olvasó előtt tábornokok, hercegek, művészek — élők és holtak — vonulnak föl, s az író teljes nevükön nevezi valamennyiüket. A regény központi alakja — a száműzött — szintén nem költött személy, Jaques d'Addelsward-Fersen ez, akinek szerelmi történetei 1910-ben szájról-szájra jártak Párizsban.

Mint fiatal, vagyonos emberrel ismerkedünk meg vele, aki saját lagymatag verseiért és a csinos gimnazistákért rajong. Meggyűlik a baja a rendőrséggel, elhagyja hát Párizst, és Capri szigetén telepszik meg. A sziget legszebb pontján fényűző villát építtet — tiltott szerelmeinek színpada ez, egyben tükrre egy eltorzult ösztönű nemzetközi társaságnak. A szenvedély karmai között vergődő emberek — látjuk — nem mindig boldogok. Találkozunk ebben a villában a Krupp-család egyik tagjával, aki öngyilkosságot követ el, a történet elején megismerkedünk Oscar Wilde-el és Douglasával, akit a kocsmáros nem akar kiszolgálni. Addelsward-Fersen azonban gazdag, így hát nem jár rosszul: a száműzetésben biztonságosan kiélheti hajlamait, és tisztas kispolgárként hal meg, miután gondoskodott arról, hogy vagyonát családja örökölje.

Szinte önmagától tevődik föl a kérdés, mit akart elérni Peyrefitte új regényével, de kérdés az is, hogy mit ért el vele — a botrányon kívül, ami bizonyos ideig olvasottá teszi könyvét. Ha azonban ez a mulandó érdeklődés szétfoszlik, a regény az lesz, ami: egy közepes képességű, nem túlságosan érdekes ember története, ami semmiképpen sem kelthet mélyebb érdeklődést.

Az erotika győzelmét jelenti D. H. Lawrence *Lady Chatterley szeretője* című regényének közeljövőben megjelenő teljes kiadása. A csonkítatlan szöveget a New -York-i Grove Press nevű vállalat adja ki. A nemi aktus híres leírásai és a sokatmondó, egytagú angol igék, amelyek mindeddig csak a rossz nyomtatásban megjelent titkos kiadások díszéül szolgáltak, s amelyeket az angolszász olvasók böröndjeik alján csempészték át a csatornán, most már mindenki, még a gimnazisták számára is hozzáférhetők lesznek — a könyvet ugyanis már az „első fordulóban” harmincezres példányszámban nyomtatják.

Közismert dolog, hogy Lawrence-nak rengeteg kellemetlensége volt nyíltsága miatt. Viszont az sem tiszta, milyen bámulatos kitartással védekezett. Amikor — a kiadó rábeszélésére — megkísérelte ártalmatlanná tenni a nemkívánatos fejezeteket, hamarosan abbahagyta.

— Lehetetlen! — kiáltotta. — Mintha csak azt kívánnák tőlem, hogy kaptafára, ollóval szabjam át az orromat. Ez a könyv vérzik!

Hajthatatlanságát részletesen két tanulmányban (*Egy-két szó Lady Chatterley szeretőjéről, Pornográfia és szemérmertlenség*) és néhány levélben ismertette. Ez utóbbiakból idézi az új kiadvány előszavában: „Ne gondolják, hogy az örök szexualitást képviselem. Eszem ágában sincs... de szeretném kiigazítani a testi valóságokról kialakult fölfogásokat.”

És nem engedett: mintsem hogy hozzájáruljon könyvének csonkításához, a regényt saját költségén adta ki, és előfizetések útján terjesztette. Mindez 1928-ban történt, tehát három évtizednek kellett elmúlnia, hogy a nagy nyilvánosság elismerje igazát. A modern fölfogás győzedelmeskedése nemcsak „erkölcsi és egészségügyi jelentőségű”, sokkal több ennél — írja Harry T. Moore, Lawrence alapos ismerője, a New-York Times Book Review májusi számában. A regény kétségtelen tisztasága már régtől fogva nyilvánvaló lett volna, ha alvilági hírneve nem ad neki valami baljós hangsúlyt. *Lady Chatterley szeretője* — szemben Joyce *Ulysses*-ével, amelynek hasonló sorsa volt — nem remekműve Lawrence-nak. Egyszerűen azért született, hogy az író megbélyegezhesse az ipari civilizációt, az angol társadalom osztályellentéteit, a férfi és a nő beteg kapcsolatait. Nem csoda hát, hogy ez a szerelmi regény csupa tétel és jelkép, stílusa száraz, mint a puskapor, alakjai egy csöppet sem meggyőzők. *Lady Chatterley szeretője* lényegében nem más, mint egy kevésbé sikerült Bovaryné vagy Anna Karenina, a kielégítetlen gyengédség utáni vágy leírása. (Lawrence eredetileg a *Terdeness* (Gyöngédség) címet akarta adni a regénynek.)

Most, hogy megszűnik tiltott gyümölcs lenni, s lefoszlik róla a szenzáció leple, helyesebben értékelhetjük *Lady Chatterley szeretőjét*, s valószínűleg azt állapítjuk majd meg, hogy D. H. Lawrence egyik közepes alkotása. Ezután már a kritika és az olvasó is zavartalanul foglalkozhatnak sokkal jobb regényeivel és költeményeivel.

A TIZENKÉT ÉVES NIMFA EURÓPA MEGHÓDÍTÁSÁRA KÉSZÜL

Ma már nincs szükség olyan hosszú időre, hogy helyreállítsák valakinek a jóhírnevét, mint ahogy Lawrence esetében láttuk. Vladimir Nabokov *Lolita*-ja határozottan pornográf írásként jelent meg Párizsban 1955-ben, s mint csempészárut juttatták el a bigott Angliába és Amerikába. Ugyanezekben az országokban ma már tekintélyes könyvkiadóvállalatok jelentetik meg, sőt best-seller is lett belőle. A tizenkétéves nimfa története most Európa meghódítására készül. (Jugoszláviában is hamarosan megjelenik, a zágrebi Zóra adja ki.) A francia fordítást hangos üdvrivalgás fogadta. Az előkelő Nouvelle Revue Française remekműnek mondja, Mathieu Galey pedig kiindulópontul használja föl a modern erotika elemzésében. Galey nyomon követi az írásművészetnek ezt a műfaját forrástól, az Énekek énekétől kezdve Sappho ódáin, az anakreoni dalokon a látszólag alvó középkoron át, és Boccaccio elbeszéléseit, Brantome, Sade, Casanova, Restif írásait követve Baudelaire, Mallarmé, Wilde és Semaine vezetik el a modern erotika legkiemelkedőbb alakjaiig, Rochefort, André Pieyre de Mandiargue és Nabokov nevéig. Korunk — természetesen — abban a törekvésében, hogy mindent a „földre állítson”, ezt a műfajt is a maga képére formálta.

— A szégyenérzet hiánya, ami erősen jellemzi korszakunkat, — mondja Galey — az erotikát megfosztotta mindattól a költőieségtől, ami még megmaradt benne. Nem a szerelem l'art pour l'art művészete már, hanem a mezítelekre vetkőztetett ember. Az erotika azonban mégis nyert vele: Lefoszlottak róla a mítoszok, a szimbolumok, az egész idejeműlt kelléktár.

A modern erotika mindinkább a környezethez, a tárgyakhoz, a megvilágításhoz, az illatokhoz kapcsolódik: „egy virág illata, egy ajtó becsapódása lényegesebb, mint maga az aktus”... A részletek valószínűtlenül fontosakká válnak, s az erotika, amikor hátat fordít elsődleges céljának, az evokáció művészete lett. A szexualitásnak és a szerelem tényének szabatos megfogalmazását átengedi a pornográfiának, maga megelégszik azzal, hogy megteremtse a légkört hozzá. A dühödt elemzés szenvedélye, az önmagunk iránt mutatott gáttalan érdeklődés annyira megrontott bennünket, hogy a világ legtermészetesebb aktusát is átformáljuk, halálvággal szöjjük át, amiben van valami az áldozati szertartásból és a tehetetlenség lendületéből”.

EGY ELHIBÁZOTT TRISTAN

Denis de Rougement, ismert francia filozófus — Nabokov *Lolita*-ját, Robert Musil egyéniség nélküli emberét és Boris Pasternák *Doktor Zsivágó*-ját véve alapul — azt az elméletet fejti ki a *Preuves* című folyóiratban, hogy a szenvedélyes szerelem, amely a XII. században született meg mint írói téma, s amely századunk kezdetén már haldoklott, lám megújodik.

— Minden szenvedély tagadásból táplálkozik — állapítja meg Rougement —, mert elfogadja és eltűri a kivételek törvényét a szó kierkegardai értelmében. A szenvedély száműzőtté teszi azt, aki neki áldoz. Természetes egyszerűséggel kétségbe von mindent, ami a társadalmi életet hivatalosan irányítja. Ezért van jelen mindhárom trisztáni regényben a társadalom, a társadalmi konvenciók, s ebben gyökerezik az a könyörtelen bíráló, amit a regények hősei a szerzők nevében gyakorolnak.

Rougement a következőket írja Nabokov *Lolita*-járól: „Humbert és Lolita valójában sohasem ismerték meg a kölcsönös szerelmet. Lolita nem viszonzta idősebb partnerének gyengéd, de ugyanakkor vad szenvedélyét. A regény — kárpótlásul — „vaskosan tréfás” hangot üt meg, könyörtelen realizmussal szolgál és a szerző borsos tréfákat enged meg magának, amelyeket csak a szavak és a szöfűzés virtuozitása ment meg a közönségeségtől... Úgy ahogy van, ez a tökéletes mű nem más, mint egy elhibázott Tristan — s ez is marad.

SZERELMI VISZONY AZ ANGOL NYELVVEL

Olvastuk, tudjuk, hogy Nabokov *Lolita*-ja milyen nagy érdeklődést keltett, miután átkerült Amerikából. Halljunk tehát most egyet-mást a szerzőről is.

Nabokov 1899-ben, Szentpéterváron született. Apja az orosz nagyburzsoázia egyik leggazdagabb és legbefolyásosabb tagja volt. Anyai nagyapja az orvosi akadémia elnöke volt, apai nagyapja II. Sándor és III. Sándor cár igazságügyminisztere. Az író apja a liberális párt egyik vezetője volt, és II. Miklós uralkodása alatt az ellenzék vezetője lett. 1905-ben az első дума képviselőjévé választották. Vladimir Nabokov Temisev herceg intézetében végezte iskoláit. Apja 1917-ben bekerült az ideiglenes kormányba, a bolsevikok letartóztatják, de megszökik, és Krimben megalakítja az új liberális kormányt. A forradalom győzelme után Angliába emigrál. Vladimir román nyelveket, szlavisztikát és állattant tanul. Később, 1922-ben, családjával együtt Berlinbe költözik. Apját itt megölték. A *Lolita* későbbi szerzője 1925-ben megnősül. Hamarosan az orosz emigráció ismertnevévé költője és elbeszélője lesz. Két regényt ír Szirin álnév alatt (*Masenyka*; *A király, a hölgy, a lakáj*), harmadik regényét már franciára is lefordítják, a *La chambre obscure* (Sötét szoba) című könyvét szintén. Ezt követi *La méprise* (Tévedés) című regénye. A *Nouvelle Revue Française*-ban egy fiatal író, Jean-Paul Sartre ír bírálókat erről a könyvről, keményen megbélyegzi az író eltávolodását a valóságtól, amit azzal magyaráz, hogy elveszítette kapcsolatait szülőföldjével. Nabokov 1940-ben elhagyja Berlint, Párizsba utazik, s miután a háború mindenüvé nyomon követi, az

Egyesült Államokba menekült, és rovatant ad elő a harwardi állattani muzeumban, továbbá orosz irodalmat a Cornell egyetemen, Franciaországban francia nyelven írt, Amerikába érkezve végleg az angol nyelvet választja írói anyanyelvéül. Megírja *Sebastian Knight igazi élete* című regényét, majd újabb könyvet jelentet meg *Bend Sinister és Pnin* címen. Amerikában is befut: megkapja a Guggenheim-intézet két díját, majd az amerikai művészeti és irodalmi akadémia tünteti ki. A kört a *Lolita* zárja be, botrány, amely sikerré változik.

Nabokov azt mondja, hogy mialatt a *Lolitán* dolgozott, „szelmi viszonyt kezdett az angol nyelvvel és az angol nyelv — Nabokov egyik kritikusanak szavait idézzük — teljes mértékben viszonzta ezt a szerelmet”.

KÁVÉHÁZI KÖLTŐK

Nabokov asszimilációjának példája emigrációkban bővelkedő napjainkban is egészen ritka jelenség. Az érem másik oldalára világít rá Hermann Kesten német író sorsa. Korai alkotásai a huszas évek vészes korszakában születtek. Amikor elhagyni kényszerült Hitler Németországát, még nem állított magának eléggé szilárd irodalmi emléket. S amikor visszatért, a német irodalom great old man-jének érezte magát, a közönség azonban nem sok hajlandóságot mutatott arra, hogy mint ilyet elismerje. Mialatt Kesten az emigráció keserű kenyerét ette, a németek rokonszenve azok felé fordult, akik otthon maradtak, hogy velük együtt osztozzanak a bűnben és a bűnhődésben. Ezek közé tartozik Gottfried Ben, akit a moralista Kesten „erkölcs nélküli esztétának” nevez. Az új nemzedék viszont más érzések kifejezését követeli. Kesten a háború előtti generáció tipikus megszemélyesítője: derűs moralista, jóindulatú szkeptikus, gúnyoros idealista, optimista, aki kétkedő szerepében tetszeleg. Ilyennek látjuk *Dichter im Kaffee* (Kávéházi költők) című könyvében is. A *Die Zeit* így ír az új Kesten-regényről:

„Önéletrajzi vallomás ez a könyv, világrészek és évszázadok között lebegő szerkezetét a kávéház és az írói alkotás fogja össze. Kesten idegennek érzi a zseni álláspontját — számára James Joyce csak túlméretezett dilettáns, ő maga az irodalmat mesterségnek tekinti, s úgy véli, hogy ezt a mesterséget a kávéház barátságos légkörében lehet legeredményesebben űzni.”

— Odahaza az ember gondolatai elsatnyulnak, Ugyan ki merészel új szót mondani a saját konyhájában? — kérdi szellemesen Kesten, majd visszaemlékszik minden idők kávéházi íróira: Casanovára, Heinere, Swiftre és Josef Rothra, akivel gyakran együtt ült a kávéházban. Kesten kétségtelenül okos, művelt író és nagyszerűen tájékozódik ebben a környezetben, így hát írása teli van mesteri fordulatokkal és szójátékokkal. A *Die Zeit* beszámolója azonban azt is megállapítja, hogy Kesten írásából kiérződik az a görcsös igyekezet, hogy az író egy kávéházi kozmoszt alakítson ki, amely azonban nyilvánvalóan távolról sem olyan egységes, mint Kesten szeretné. A *Kávéházi költők* nem más, mint veresenyfutás egy kísértettel, hajsza egy ma már nem létező irodalom után, amelynek létét a mai nemzedék már elképzelni is nehezen tudja.

AZ ÚJ NÉMET KÖNYV VÁLSÁGA

Hermann Kestenre hivatkozik — ő azonban gúny nélkül — Helmuth Jaesrich, a *Monat* májusi számának cikkírója is, amikor a német irodalom és könyvkiadás helyzetéről ír. Kesten ugyanis világosan és erélyesen fölszólította az ifjú németeket, hogy Hemingway és Faulkner helyett inkább a huszas évek német íróit olvassák. Ezzel szemben a német könyvkereskedések kiakataiban kiállított könyvek kilenc tizedén külföldi írók neve látható — állapítja meg Jaesrich. Ezt a megállapítást a német könyvkiadás és könyvkereskedelem alapos elemzése előzi meg — már azért is érdemes elolvasni a cikket. Jaesrich adatok alapján közli, hogy a *Német Szövetségi Köztársaság* lakosainak 47 százaléka egész életében egyetlenegy könyvet sem vásárolt, s a ia kosság kétharmada bevallotta, hogy nem olvas. Ugyanakkor Nyugat-Németország könyftermelése hatalmas arányokat ölt, lépést tart a gazdasági élet egyéb ágazatainak föllendülésével, ami a „német csodát” megteremtette. Hiányzik azonban a mai német népből az a szellemi éhség, ami a háború utáni éveket jellemezte, amikor a német értelmiségiek egy vékony szelet kenyér és két-három főttburgonya mellett ájulásig vitáztak a politikai helyzetről, Németország sorsáról, a maguk jövőjéről. A jólét álomba ringatta ezt a kíváncsiságot: a könyv kizárólag a szórakozás és a felületes, könnyű tanulás eszköze lett — vagy még ez sem. A hazai írók művei közül a közönség legszívesebben a népszerű műveket olvassa, nem várva tőlük eredeti gondolatokat és megállapításokat, csupán könnyen emészthető közlést. A mai német olvasó kívánsága: „kínlódás nélkül” tanulni, s minden író aki azért veszi kezébe a tollat, hogy népszerűen ismertesse a tudomány bármelyik területét — a mérgezett indián nyilaktól kezdve a szentírásig — biztos sikerre számíthat. Nagy keletje van a klasszikus íróknak is — zsebkönyvadásban. Ezek a kicsiny, tarkafödélű, bolhabetűs, csinos, és a svéd mintára készült könyvvállványokon rendkívül mutatós könyvek helyettesítik a klasszikusok bőrbe kötött kiadványait, amelyeket az ősök zárt, üvegezett szekrényben őriztek. Hasonló népszerűségnek örvendenek a reprodukciókat tartalmazó albumok is, mert mentesítik az olvasót a múzeumlátogatás fáradalmaitól. Leggyengébb az érdeklődés a modern hazai irodalom iránt, teljesen háttérbe szorítják az amerikai, francia és angol írók művei. Jaesrich ezért a jelenségért a német könyvkiadókat vádolja, akik nem sok kedvet mutatnak a hazai szépirodalom támogatására. A keményszavú bíráló azonban kénytelen beismerni, hogy a dolgok állásában nem kevésbé hibásak az új német regények is. Az új német irodalomra malomkőként nehezedik valami biedermeier-ízű, vidékies szűklátókörűség, nem csoda hát, hogy a német olvasók magasabb színvonalra emelkedett rétege szívesebben olvassa az esetleg különcködő és érdekesebb, habár gyakran kevésbé értékes idegen írók műveit.

A HALÁLRAÍTELTEK NYUGODTAK VOLTAK...

A májusban megjelent irodalmi alkotások nem mind ilyen felelőtlenül sziporkázó írások. Elsősorban azok különböznek a már ismertett művektől, amelyek fésületlen egyszerűséggel rögzítik az embertömegek életének sorsdöntő eseményeit.

A Figaro Littéraire májusi száma töredékeket közöl Emanuel Ringelblum történész és szociológus följegyzéseiből. Ringelblum zsidó volt, 1940—1944-ig a varsói gettó poklában élt, akkor meggyilkolták. John Hersey Ringelblum följegyzései alapján formálta meg Fal című regényének hőseit, az eredeti jegyzetek azonban sokkal izgalmasabbak a képzelet minden alkotásánál. A történész-szociológus a megvesztegethetetlen szemtanú tárgyilagosságával vezette naplóját. Írásait tejesüvegekbe, konzervdobozokba rejtette, így találták meg őket a háború után, a gettó romjai között.

Idézzük a Figaróban közölt töredék egy részét:

„1940, december. — Nyolc zsidót, közöttük hat nőt végeztek ki ma. Azt hallom, hogy Auerswaldnak, a gettó német kormánybiztosának a keze van a dologban. Az ítéletet a zsidó börtön udvarán hajtották végre. A németek azt követelték, hogy a zsidó rendőrség végezze ki az elítélteket, a zsidó tanács tagjainak jelenlétében. Szerinski, a zsidó rendőrség főnöke visszautasította, s azt mondta Pzhevarszkinak, a lengyel rendőrség parancsnokának, hogy ha kényszerítik, végrehajtja az ítéletet, utána azonban öngyilkos lesz. Egy másik verzió szerint Szerinski azt mondta, hogy élete árán sem vállalja az ítélet végrehajtását. Tény, hogy a kivégzőoszadban kizárólag lengyel rendőrök voltak, mások szerint önkéntesek. Kárpótlásul az ítélet előkészületeit a zsidó rendőröknek kellett elvégezniük. Ők vezették ki az elítélteket a fogdából, ők bilincseltek a kivégző oszlopokhoz, ők kötötték be a szemüket. Auerswald elkésve érkezett a kivégzésre. — Szégyellem magam, hogy elkéstem — mondotta. Néhány SS-tiszt közömbösen, cinikus arckifejezéssel, teljes nyugalommal nézte végig a kivégzést. A zsidók részéről Szerinski és segédei, Lehrman és Leikin voltak jelen. Állítólag Leikin igencsak buzgólkodott, amikor a halálraítélteket ki kellett vonszolni cellájukból. Ezután fölolvasták az ítéletet, s eldördült a sortűz. A börtön előtti tér feketéllett a tömegtől. A szülők sírtak. A kivégzett nők egyike egy koldusasszony volt, három gyermek anyja, de volt közöttük egy tizenhatéves lány is, aki a kivégzés előtt hisztérikus rohamot kapott. Weinberg rabbi is jelen volt, és az egyik halálraítélt átadta neki végrendeletét. Azt mondják, hogy a halálraítéltek nyugodtak voltak...”